

## طراحی مدل اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر مدیریت زنجیره نتایج

سیدمحمدهاشم پورمولا\*

مسلم باقری\*\*

زهرا مهربان\*\*\*

### چکیده

امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از مهم ترین آموزه های دین مبین اسلام ضامن اقامه شریعت و حدود الهی است. اجرای این فریضه به گونه ای صحیح، ره آوردهای گسترده دنیوی و اخروی، در سطح فردی و اجتماعی به همراه دارد و جامعه را در مسیر رستگاری پیش خواهد برد. مقاله حاضر با هدف ارائه مدلی از امر به معروف و نهی از منکر به منظور شناسایی اجزای گوناگون این مفهوم نگاشته شده است. بنابراین، ضمن بهره گیری از مفهوم مدیریت زنجیره نتایج و روش تحلیل محتوای کیفی مدلی متشکل از ورودی ها (شرایط واجب شدن، ویژگی های آمرین و ناهیان، دلایل ترک این فریضه، علل گرایش به معاریف و منکرات)، فرایندها (مراتب و روش های امر به معروف و نهی از منکر)، خروجی ها (فردی و جمعی)، پیامدها (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، مذهبی، فرهنگی و قانونی) و تأثیرات (دنیوی و اخروی) ارائه شده است. مطالعه عمیق در موضوع برای توانمندسازی آمران و ناهیان این فریضه الهی، شناخت اصولی انگیزه های انجام منکر و ارائه راه کارهایی جهت رفع آن، فرهنگ سازی در سطح جامعه برای اجرای این فریضه الهی و زواج آن، طراحی مکانیزم های دقیق تربیتی برای اجرای امر به معروف و نهی از منکر به گونه ای اثربخش از جمله راه کارهای تقویت بخش ورودی و فرآیند جهت رسیدن به پیامدها و تأثیرات مطلوب است.

### کلیدواژه ها

امر به معروف، نهی از منکر، مدیریت زنجیره نتایج، تحلیل محتوای کیفی.

\*pourmola@shirazu.ac.ir

\*\*bagherimoslem@shirazu.ac.ir

\*\*\*mehraban@grad.kashanu.ac.ir

\* استادیار دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)

\*\* استادیار دانشکده اقتصاد مدیریت و علوم اجتماعی دانشگاه شیراز

\*\*\* کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی دانشگاه کاشان

## مقدمه

امروزه هماهنگی و کنترل اجتماعی به یک مسئله بنیادین در جامعه‌شناسی بدل گشته (Friedkin, 2015: 40) و در جوامع مختلف با سازوکارهای گوناگون رسمی و غیررسمی اجرایی می‌شود. برای مثال بروکراسی یکی از اشکال کنترل اجتماعی است (Saragi & Slembrouck, 2014: 6) که به صورت رسمی انجام می‌شود. کنترل غیررسمی اجتماعی نیز زمانی اتفاق می‌افتد که مردم عادی، اقداماتی را انجام می‌دهند تا نظم عمومی محقق شود و از جرم و گناه پیشگیری به عمل آید (Emery, Trung & Wu, 2015: 4). بررسی مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که اهمیت، ضرورت و پیامدهای کنترل اجتماعی در جوامع مختلف کاملاً تصریح شده و جایگاه ویژه‌ای به این موضوع بخشیده است.

اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، برنامه‌ای جامع برای زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها ارائه کرده و با ظرافت تمام به کلیات و برخی جزئیات مسائل گوناگون پیش روی بشر پرداخته است. اسلام برای تحقق انتظام اجتماعی، آموزه‌ها و راهبردهایی را پیش‌بینی کرده که هم از جنبه پیشگیرانه بدان توجه می‌شود و هم از جنبه مصون‌ماندن آنان در برابر خطرات و آفات فردی و گروهی، مورد اهتمام جدی قرار می‌گیرد که فریضه امر به معروف و نهی از منکر یا همان مشارکت عمومی و نظارت همگانی از جمله این راهبردهاست (اکبری‌دستک، ۱۳۹۴: ۲). بسط نیکی‌ها و طرد بدی‌ها و بدین‌سان پیشبرد اهداف اسلام، در واقع مسئولیت در برابر جامعه و بر اساس نگاه دینی، مسئولیت در برابر خداست (باهنر و روحانی، ۱۳۹۳: ۱۱۸)؛ این مسئولیت در ملت‌های دیگر امروز دنیا به صورت یک قانون دینی وجود ندارد (جوادی‌نیا، ۱۳۸۷: ۵۲) و همین امر منجر به شکل‌گیری وجهه‌ای منحصر به فرد از اسلام شده است.

این مسئولیت از منظر دین خاتم، بسیار مهم و حیاتی است؛ چراکه اجرای صحیح آن منجر به تداوم ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر جامعه (یوسف‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۶) و به‌طور کلی سعادت جامعه (محسنی‌دهکلانی، ایزدی‌فرد و منتظری، ۱۳۹۴: ۸۸) می‌شود. به همین دلیل در

قرآن کریم و روایات اشارات فراوانی بدان شده است. چنان که در قرآن کریم می‌فرماید: «باید از شما، گروهی باشند که دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر کنند» (حج: ۱۰۴). از دیگر آیاتی که به این موضوع اشاره دارد، آیه ۱۵۷ سوره اعراف است که می‌فرماید: «همان کسانی که از این فرستاده و پیامبر درس ناخوانده خط نوشته، کسی که او را در نزد خود در تورات و انجیل نوشته می‌یابند، پیروی می‌کنند که آنها را به هر کار پسندیده فرمان می‌دهد و از هر کار زشت باز می‌دارد ... آن‌ها ایند که رستگارند». در آیه ۱۱۰ سوره آل عمران نیز آمده است: «شما (مسلمان‌ها) بهترین گروهی هستید که (از جانب خدا) بر مردم (جهان) پدیدار شده‌اید، به کار پسندیده امر می‌کنید و از کار زشت باز می‌دارید و به خدا (در آنچه نازل کرده) ایمان می‌آورید». علاوه بر آیات، روایات بسیاری نیز بر این مهم تأکید داشته‌اند. در حکمت ۳۷۴ نهج البلاغه آمده است: «همه کارهای خوب حتی جهاد، در برابر امر به معروف و نهی از منکر چون قطره‌ای است در دریای عمیق».

نکته حائز اهمیت در خصوص این فریضه الهی فراگیر بودن آن است؛ به نحوی که حوزه‌های مختلفی مانند: شئون اسلامی، حقوق شهروندی، امنیت و انضباط اجتماعی، بهداشت عمومی، حفظ محیط زیست و حفظ اموال عمومی را در بر می‌گیرد و به تعبیر دیگر، شامل تمامی حوزه‌های زندگی اجتماعی می‌شود. در تمامی این حوزه‌ها، این وظیفه بر روابط مردم با یکدیگر، مردم با دولت و دولت با مردم نیز سایه می‌افکند. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با الهام از آموزه دینی امر به معروف و نهی از منکر، به درستی به هر سه محور تصریح کرده است. به موجب اصل هشتم قانون اساسی «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت» (جوان‌آراسته، ۱۳۹۴: ۶۲).

با توجه به نقش، اهمیت و پیامدهای امر به معروف و نهی از منکر در آموزه‌های دینی و

طرح این مهم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پژوهش حاضر با انگیزه شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر در قالب مدل مدیریت زنجیره نتایج، شکل گرفته است. بر این اساس، با بررسی منابع اسلامی اعم از قرآن و منابع حدیثی، ورودی، فرایند، خروجی، پیامد و تأثیرات این فریضه شناسایی و ارائه می‌گردد. بنابراین، هدف اصلی پژوهش عبارت است از: «طراحی مدل اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر مدیریت زنجیره نتایج».

## مبانی نظری

### امر به معروف و نهی از منکر

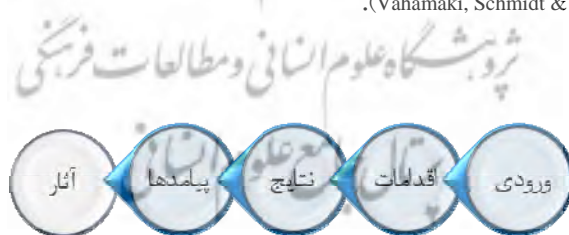
واژه معروف از ریشه «عرف» به معنای کار خوب و پسندیده است و منکر نیز از ماده «نکر» و معنای آن برخلاف معنای معروف بوده و در عرف دین‌داران، به معنای کاری است که خداوند از آن راضی نباشد (مصباح‌یزدی، ۱۳۹۰: ۱۳). همچنین معروف در لغت به معنای نیک، خوب، شناخته‌شده و منکر به معنای زشت، ناپسند و مردود آمده است (ایزدی‌فرد، ۱۳۸۸: ۳). صاحب شرایع می‌فرماید: «معروف، هر کار نیکی است که دارای صفتی زائد بر حُسن باشد، در صورتی که انجام‌دهنده، حُسن آن را شناخته یا بر آن راهنمایی شود و منکر، هر کار قبیحی است که انجام‌دهنده، قُبْح آن را شناخته یا بر آن راهنمایی شود» (رضوانی، ۱۳۸۶: ۲۱).

امر به معروف و نهی از منکر، واجب کفایی است؛ یعنی زمانی که شرایط جمع شود و مطلع از گناه، یک نفر باشد، امر به معروف برای او متعین است (واجب عینی)؛ هر چند شخص دیگری نیز باشد و یکی از آن دو، به امر و نهی شروع کرده باشد. پس اگر دیگری گمان کند که برای مشارکت او اثری در تعجیل بوده و آن در منع از گناه مؤثرتر است، همچنین برای او نیز واجب است و اگر چنین نبود، نه؛ چراکه غرض، وقوع

معروف و رفع منکر است و هرگاه که آن دو با یک فعل حاصل شود، سعی دیگری عبث خواهد بود و این است معنای واجب کفایی بودن آن دو (امر به معروف و نهی از منکر) (نراقی، ۱۳۸۸: ۸۹).

### مدیریت مبتنی بر زنجیره نتایج

کاربرد مدیریت مبتنی بر نتایج برای ایجاد نوعی هماهنگی تحت تأثیر مدیریت بخش دولتی و بر اساس آن به وجود آمده (Zwart, 2017: 3) و از دهه ۱۹۸۰ برای بهبود خدمات قابل ارائه در این بخش مورد استفاده قرار گرفته است (Hulme, 2007: 2). منظور از نتیجه، تغییراتی قابل توصیف یا قابل اندازه گیری است که از روابط علی - معلولی ناشی می شود (United Nations Development Group, 2011: 10). میرا<sup>۱</sup> در سال ۲۰۰۳ مدیریت مبتنی بر نتایج را استراتژی مدیریتی با هدف دستیابی به تغییراتی مهم در عملیات سازمان با بهبود عملکرد در قالب نتایج به عنوان مسئله محوری تعریف کرده است. هدف اساسی آن، بهبود کارایی و اثربخشی است. فرایند کلی این مفهوم را می توان در شکل ۱ مشاهده نمود (Vahamaki, Schmidt & Molander, 2011: 6).



شکل ۱: فرایند مدیریت مبتنی بر زنجیره نتایج (Vahamaki, Schmidt & Molander, 2011: 6)

1. Meier.

سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) (۲۰۰۲) این ابعاد را مطابق جدول ۱ تعریف کرده‌اند:

جدول شماره ۱: تعریف ابعاد مدل مدیریت مبتنی بر نتایج

اصطلاح	تعریف
ورودی (input)	منابع مالی، انسانی و مواد اولیه که برای توسعه مداخله‌ای استفاده می‌گردند.
فعالیت (activity)	فعالیت‌ها و یا کارهایی که انجام می‌گیرند تا از آن طریق ورودی‌ها همانند سرمایه و دیگر منابع ادغام شده و خروجی‌های مدنظر تولید گردند.
خروجی‌ها (Outputs)	محصولات، کالاهای سرمایه‌ای و خدماتی که از یک مداخله توسعه حاصل می‌شود؛ همچنین ممکن است تغییرات ناشی از مداخله را که به تحصیل پیامدها مربوط باشد، دربرگیرد.
پیامد (Outcome)	اثرات کوتاه‌مدت و میان‌مدت محتمل یا تحصیل شده خروجی‌های یک مداخله
آثار (Impacts)	اثرات بلندمدت مثبت و منفی، اولیه و ثانویه، که بوسیله یک مداخله توسعه، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، خواسته یا ناخواسته ایجاد می‌شوند.

منبع: سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، ۲۰۰۲

همان‌گونه که از تعاریف پیداست، تفاوت اصلی بین پیامد و اثر در این سیستم به این نکته باز می‌گردد که در پیامد، اثرات کوتاه‌مدت خروجی ایجاد شده مدنظر قرار می‌گیرد و در اثر، تأثیرات بلندمدت درست کارکردن سیستم مورد توجه قرار

می‌گیرد. این تفاوت‌ها در جدول ۲ تبیین شده است:

جدول شماره ۲: تفاوت‌های اجزای زنجیره نتایج

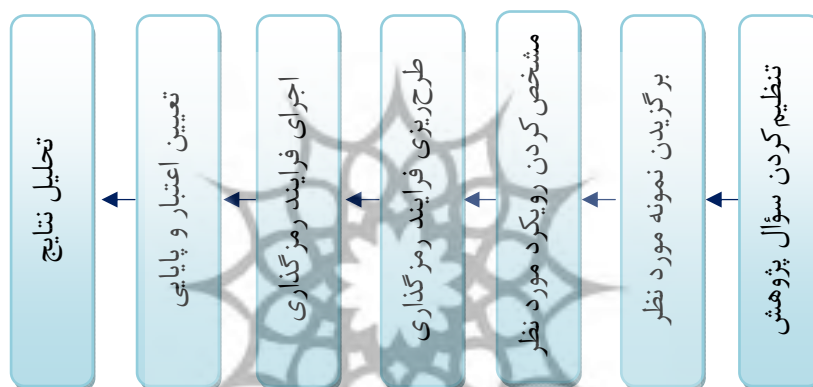
زنجیره نتایج					
چگونه می‌بایست اجرا گردد؟		چه چیزی می‌بایست تولید شود؟	چه نتایجی از این سرمایه‌گذاری مورد انتظار است؟		چرا ما باید این کار را انجام دهیم؟
ورودی‌ها	فعالیت‌ها	خروجی‌ها	پیامدهای کوتاه‌مدت	پیامدهای میان‌مدت	تأثیرات بلندمدت

منبع: Adaption fund board, 2009

مفهوم مدیریت مبتنی بر زنجیره نتایج را می‌توان به موضوع امر به معروف و نهی از منکر به عنوان مقوله‌ای اجتماعی تسری داد و با کمک آن به این نکته پی برد که اجرای صحیح این فریضه در جامعه، چه پیش‌نیازها و مقدماتی دارد که لازم است شناسایی و تحلیل شوند. چگونگی انجام آن نیز در قالب فرایندها مورد بحث و تحلیل قرار می‌گیرد و در نهایت، مهمترین بخش مدل؛ یعنی خروجی‌ها، پیامدها و آثار این پدیده در جامعه در برهه‌های زمانی مختلف را توصیف می‌کند. به کارگیری این مقوله اجتماعی در قالب مدل مذکور به معنای تحدید کردن و منحصر دانستن آن نیست، بلکه تلاشی است به منظور ایجاد پیوند میان نظریه‌های گوناگون و تعیین حوزه‌هایی که تحقیقات مختلف می‌توانند بر آن متمرکز شوند و همچنین ایجاد شمایی کلی از این مفهوم طبق یک دیدگاه مشهور است. این امر، می‌تواند جزئیات مورد نیاز در هنگام کاربرد فریضه امر به معروف و نهی از منکر را تعیین نموده و در نهایت، با تأکید بر پیامدها و آثار آن، به توجیه و تبیین این موضوع کمک نماید.

### روش‌شناسی پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش برای ارائه مدل پژوهش، تحلیل محتوای کیفی بوده است. این روش، روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متن از طریق دسته‌بندی نظام‌مند کدگذاری، شناخت موضوع‌ها و الگوهای آنها است. این روش معمولاً برای تحلیل گروه وسیعی از داده‌های متنی شامل: یادداشت‌های مصاحبه‌ها، مشاهدات ثبت‌شده، حکایت‌ها و ... است (زارعی‌متین، ۱۳۹۱: ۷۹). گام‌هایی که در تحلیل محتوای کیفی لازم است طی شود در شکل ۲ نمایش داده شده است.



شکل ۲: مراحل تحلیل محتوای کیفی (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۶)

بر اساس هدف پژوهش، می‌توان سؤال اصلی پژوهش را این‌گونه طرح نمود: «مدل اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر مدیریت زنجیره نتایج دارای چه عناصری است؟». متونی که برای تحلیل محتوای کیفی مورد استفاده قرار گرفته، مجموعه منابع دینی مانند: قرآن، نهج‌البلاغه، الخصال، تحف العقول، مشکاه‌الانوار، روضه‌الواعظین، اسرارالعبادات و حقیقت‌الصلاه، اصول کافی، تحفه‌الاولیاء و ... بوده‌اند. سپس لازم است رویکرد تحلیل محتوای کیفی از حیث استقرایی یا قیاسی بودن تعیین شود. در پژوهش حاضر که چارچوب کلی طراحی مدل در آن از پیش تعیین شده - اجزای مدل مدیریت زنجیره نتایج؛ اعم از ورودی، فرایند، خروجی، پیامدها و آثار - دارای رویکردی قیاسی است. در گام‌های چهارم و پنجم تحلیل محتوای کیفی، کدهای مربوطه از متون منتخب، استخراج و



دسته‌بندی‌های لازم انجام شده است. برای اعتبار دسته‌بندی صورت گرفته نیز از شاخص کاپا استفاده شد. بدین نحو که خبره دیگری بدون اطلاع از نحوه دسته‌بندی کدها و مفاهیم، اقدام به گروه‌بندی آنها می‌کند. سپس گروه‌های ارائه‌شده توسط پژوهشگر با گروه‌های ارائه‌شده توسط خبره، مقایسه می‌شود. جزئیات آن در جدول شماره ۳ و ۴ آمده است. در مرحله آخر، نتایج نهایی ارائه و تشریح شده است که می‌توان آنها را در ادامه مشاهده نمود.

جدول ۳: نحوه محاسبه وضعیت تبدیل کدها به مفاهیم توسط پژوهشگر و فرد خبره

		نظر پژوهشگر		
		بله	خیر	مجموع
نظر خبره	بله	$A=24$	$B=2$	۲۶
	خیر	$C=0$	$D=0$	۰
	مجموع	۲۴	۲	$N=26$

$$\frac{A+D}{N} = \text{توافقات مشاهده شده}$$

$$\frac{A+B}{N} \times \frac{C+D}{N} \times \frac{B+D}{N} = \frac{A+C}{N} = \text{توافقات شانسی}$$

$$K = \frac{\text{توافقات شانسی} - \text{توافقات مشاهده شده}}{\text{توافقات شانسی} - 1} = 0.923$$

جدول ۴: وضعیت شاخص کاپا

مقدار عددی شاخص کاپا	وضعیت توافق
کمتر از ۰	ضعیف
۰/۲ - ۰	بی اهمیت
۰/۴ - ۰/۲۱	متوسط
۰/۶ - ۰/۴۱	مناسب
۰/۶۱ - ۰/۸	معتبر
۰/۸۱ - ۱	عالی

### یافته‌های پژوهش

بر اساس گام‌هایی که پیش از این توضیح داده شد، مدل اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر مدیریت زنجیره نتایج حاصل شد که می‌توان اجزای اصلی آن را در شکل شماره ۳ مشاهده نمود.



شکل ۳: مدل پیشنهادی پژوهش

### تشریح مدل امر به معروف و نهی از منکر

#### ۱. ورودی‌ها

با مطالعات گسترده در حیطه ابعاد مختلف این فریضه به نظر می‌رسد که ورودی‌های آن عبارتند از: شرایط وجود، ویژگی‌های آمرین و ناهیان، دلایل ترک این فریضه، علل و عوامل گرایش به منکرات و شناخت معروف‌ها و منکرها. در ادامه هر یک از این ابعاد تشریح می‌شود:

۱-۱- نخستین بُعد در مقوله ورودی‌های مدل، شرایط وجود امر به معروف و نهی از منکر است که شامل شرایط عمومی و ویژه می‌گردد. شرایط عمومی: بلوغ، عقل و قدرت است که هر تکلیفی منوط به آنها است (ابویی مهریزی، ۱۳۸۶: ۲۸). معمولاً چهار شرط عمده نیز به عنوان شرایط ویژه امر به معروف مطرح می‌شود: علم به معروف و منکر، احتمال تأثیر

امر و نهی در طرف مقابل، استمرار شخص بر گناه و نداشتن مفسده (ضرر جانی، مالی، ناموسی و آبرویی) (حسینی اجداد و رخشنده‌نیا، ۱۳۹۱: ۱۰۸-۱۰۹).<sup>۱</sup>

۱-۲- دومین بعد، ویژگی‌های آمرین به معروف و ناهیان از منکر است. برای تحقق نتایج مورد انتظار از امر به معروف و نهی از منکر توجه به این ویژگی‌ها بسیار حائز اهمیت است. برای مثال یکی از نکات مهمی که باید در اجرای امر به معروف و نهی از منکر مورد توجه قرار گیرد، برخورد عادلانه و به دور از تبعیض با فسادها و خلاف کاری‌هاست. در عرصه مبارزه با متخلف، زدوبندها، ملاحظات سیاسی، قومی و منطقه‌ای؛ این که فلانی دوست من است یا فلانی وابسته به فلان شخصیت است و نباید با او برخورد کرد و نظایر آن، عامل بی‌اعتمادی، جری شدن خلاف کاران و در نتیجه، دور شدن از اهداف عالی امر به معروف و نهی از منکر است (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، ۱۳۸۹). مورد مذکور تنها یکی از مواردی است که رعایت آن از طرف آمر یا ناهی ضروری است. عامل بودن خود فرد، قیام به زبان، دست و قلب، آزادگی و عدم هراس، مهربانی و داشتن رفتار خوب، تقوا و راستی در نیت، صبر و استقامت، مددجویی از ذکر خداوند، عدم مقابله به مثل در برابر آزار دیگران (شاهرخ، ۱۳۸۱: ۱۹۲-۱۹۳) و پرهیز از توهین و رعایت حفظ شوئون طرف مقابل (مصباح‌یزدی، ۱۳۹۰: ۶۳-۸۰) همگی از موارد مهم در این باره است.

۱-۳- دلایل ترک امر به معروف و نهی از منکر، سومین بُعد از مقوله ورودی‌های مدل پیشنهادی پژوهش است. علی‌رغم اهمیت این فریضه و آثار دنیوی و اخروی مترتب بر آن - که در روایات بسیاری بدان‌ها اشاره شده است - این امر گاهی در جامعه مغفول می‌ماند. دلایل متعددی می‌توان برای آن برشمرد: برای مثال، یکی از دلایل ترک امر به معروف و نهی از منکر، ترس از ضرر و زیان است؛ درحالی‌که امیرمؤمنان ۷ می‌فرماید: «همانا امر به معروف و نهی از منکر نه اجلی (مرگ) را نزدیک می‌کند، نه از مقدار روزی

۱. برای مطالعه بیشتر به منابع زیر رجوع شود:

زرگوش و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۹؛ دوست‌محمدی، ۱۳۵۸: ۳۷-۳۳؛ معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ۴، ۱۳۷۸: ۱۱۵-۱۵۳؛ ملک‌زاده، ۱۳۹۳: ۹۹؛ بسیج و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۵۸-۱۶۲؛ اکبری، ۱۳۸۷: ۹۱-۱۰۲؛ مسعودی، ۱۳۸۷: ۳۹-۴۲؛ مشکینی، ۱۳۵۹: ۲۷-۳۳؛ خداکریمی زنجانی، ۱۳۹۲: ۵۱-۵۶؛ خراسانی، ۱۳۸۷: ۵۵-۵۳؛ خادمی و محمودخانی، ۱۳۹۳: ۷۳-۷۵؛ قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۸).

می‌کاهد» (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۴). ضعف عزت دینی، بی‌اثر پنداشتن امر و نهی، روحیه سازش‌کاری، حفظ آبرو، عدم شناخت و آگاهی، نفوذ اندیشه‌های تساهل‌گرا، توجیهاات و تبعات منفی، واگذار کردن امور مهم و اساسی و پرداختن به امور جزئی و شخصی، محافظه‌کاری و مسامحه صاحبان قدرت، دنیاطلبی نخبگان و بزرگان جامعه و مردم، فردی عمل کردن، استفاده نکردن از روش‌های نوین و شکاف بین اسلام و جامعه مسلمین (غدیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۴) از دیگر دلایل مورد غفلت قرار گرفتن این امر واجب است.

۱-۴- بُعد چهارم، علل و عوامل گرایش به منکرات است. مسعودی (۱۳۸۰) دلایل شیوع منکرات در جامعه را این‌گونه برشمرده است: ضعف ایمان، سنت‌گرایی و قومیت‌گرایی، الگوهای نادرست، فقدان یا ضعف فرهنگ دینی، فقدان یا ضعف تربیت و مراقبت خانوادگی، تبلیغات سوء و نادرست دشمنان، بی‌اعتنایی به مسئله ازدواج، برخوردهای نادرست و شیوه‌های غیر صحیح و دنیاگرایی.

۱-۵- انواع منکرات که به‌عنوان بُعد پنجم مقوله ورودی‌ها مطرح است شامل: منکرات اعتقادی، اجتماعی، خانوادگی، نظامی و سیاسی می‌شود. منکرات اعتقادی شامل: خرافات و تبعیض در احکام دین است. قرآن، خود در برابر خرافات می‌ایستد. برای مثال، در سوره انعام به شدت با خرافات زمان پیامبر اسلام ۹ مبارزه می‌کند و می‌فرماید: به چه دلیل گوشت برخی حیوانات را بر خود حرام می‌کنید و برخی دیگر را حلال، مگر از جانب خدا دلیلی دارید. همچنین منظور از تبعیض در احکام دینی نیز پرداختن و اهتمام به برخی احکام و فراموشی احکام دیگر است که مقابله و اصلاح چنین دیدگاهی در قالب نوعی منکر ضروری است. منکرات اجتماعی شامل: مدپرستی و تقلید کورکورانه، شرکت در جلسات گناه، تهمت و آبروریزی، پیروی از شخصیت‌های کاذب، سوءظن؛ تجسس، غیبت، سعایت، بی‌تفاوتی، اشاعه فحشا، چاپلوسی و غلو و ... می‌شود. منکرات خانوادگی مانند: سوءاستفاده از سرمایه همسر، مهریه‌های زیاد، توقع مراسم و تشریفات بیش از حد و دخالت‌های نابجای بستگان عروس و داماد است. از جمله منکراتی که می‌توان در بُعد نظامی برشمرد؛ غفلت از دشمن، فرار از جبهه، نافرمانی از فرمانده و غنیمت‌گرایی است. منکرات سیاسی نیز مانند: پذیرفتن طاغوت‌ها و رهبران نااهل، پذیرفتن عوامل بیگانه، مداخله

و سازش، پخش شایعات، بزرگ کردن دشمن و نپذیرفتن حاکمان الهی (قرائتی، ۱۳۸۹).

## ۲. فرایندها

در این بخش، دو دسته فرآیند وجود دارد که عبارتند از: شناخت مراتب امر به معروف و نهی از منکر و شناخت روش‌های امر به معروف و نهی از منکر که در ادامه تشریح می‌شوند.

۲-۱- مراتب امر به معروف و نهی از منکر، نخستین فرایندی است که در مدل پیشنهادی مطرح شده است. امام خمینی ۴ در باب امر به معروف و نهی از منکر بیان داشته‌اند: اولین مرتبه و درجه از مراتب و درجات امر به معروف و نهی از منکر این است: کسی و یا دستگاهی که می‌خواهد امر به معروف نماید و یا نهی از منکر کند، باید کاری کند و طوری رفتار نماید که تارک معروف و عامل به منکر بفهمد که آنان قلباً از این اعمال و کارها ناراحت بوده و منزجر هستند و با این شیوه و عمل از آنان بخواهد معروف را انجام دهند و منکر را کنار بگذارند. مرحله دوم، امر به معروف و نهی از منکر لسانی و زبانی است. به این معنی که اگر با انجام مرحله یکم و درجه هدف والا و بلند اسلامی - که انجام معروف و ترک منکر است - تأمین نگردد و با احتمال اینکه اگر به زبان آورد و از طریق زبان، تارک معروف و عامل منکر را مورد امر به معروف و نهی از منکر قرار دهد، مؤثر واقع شده و متنبه گردد با همان خصوصیات و شرایطی که در توضیح مرحله اول گذشت باید در این مرحله نیز به همان اندازه و مقداری که احتمال تأثیر می‌دهد اکتفاء کرده و از آن حد تجاوز ننماید. مرحله سوم، انجام یک‌سری اعمال فیزیکی و ایجاد مانع بین افرادی است که می‌خواهند مرتکب کارهای زشت شوند و در واقع، در این مرحله کار از حد تذکر و برخورد لفظی گذشته و به مرحله برخورد عملی و فیزیکی و بهره‌برداری از قدرت و اعضاء و جوارح رسیده است. در این مرحله نیز آن ضابطه و کبرای کلی حاکم بوده و از آن حد و اندازه‌ای باید بهره‌برداری شود که مؤثر واقع شده و یا احتمال تأثیر می‌دهد (بیات، ۱۳۷۱). قابل ذکر است که این مراتب به شیوه‌های دیگری نیز بیان شده است؛ با این حال می‌توان تمامی آنها را در این سه مرتبه کلی گنجانند.

آیت‌الله مصباح یزدی (۱۳۸۶) این مراتب سه گانه را این گونه بسط داده‌اند: ۱- احساس قلبی،

۲- اظهار، ۳- اظهار به زبان، ۴- برخورد فیزیکی، ۵- جهاد و ۶- حرکت شهادت طلبانه. همچنین در جایی دیگر مراتب امر به معروف و نهی از منکر را این گونه برشمرده‌اند: قلب، زبان، اعراض با دست، کتک و ضرب و جرح، جدال، پیکار، شکستن، بستن، زخمی کردن زیر نظر حاکم (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۹-۳۳۰).

۲-۲- دومین بُعد فرایندهای مدل پیشنهادی، به شیوه‌های امر به معروف و نهی از منکر مربوط می‌شود. چنانچه نیت اصلی امر یا ناهی اصلاح فرد، جامعه و صلاح و رستگاری آن باشد، لازم است در اجرای امر به معروف و نهی از منکر از شیوه‌های تربیتی مناسب استفاده نماید. دین مبین اسلام روش‌های خاصی را در قرآن و سنت برای تربیت انسان‌ها ارائه می‌دهد تا با آگاه نمودن افراد از خود و جهان اطراف به تربیت همه‌جانبه شخصیت‌شان بپردازد و جامعه‌ای بر اساس برادری، برابری، حق و قانون ایجاد نماید (فقیهی و نجفی، ۱۳۹۲: ۱۵). در حوزه امر به معروف و نهی از منکر نیز اسلام شیوه‌های خاص خود را دارد. شیوه‌های امر به معروف را می‌توان به دو دسته اصلی: مستقیم یا کلامی و غیرمستقیم یا غیرکلامی تقسیم نمود. در روش مستقیم، از طریق پند و اندرز، برهان و استدلال، بیدارسازی فطرت، تذکر و یادآوری و تنبیه، فرد به انجام معاریف ترغیب می‌شود. روش‌های غیرمستقیم نیز عبارتند از: روش الگویی، بیان مثال، تغافل و تجاهل، تأسف یا شادمانی، توجه یا بی‌توجهی و دوستی و ورزیدن. در متون دینی برای بازداشتن افراد از منکرات نیز راه‌های زیادی برشمرده شده است؛ برای مثال ابراز تأسف، بی‌اعتنایی، قطع محبت، سلامت، اعراض، اعلام خشم، تقیح، تذکر، نهی نمودن، کیفر دادن، مانع شدن، ارباب، اخطار، تویخ و سرزنش، به رخ کشیدن، شفاف گفتن حقیقت، اجبار، تکرار، کنایه و اظهار ناراحتی (بسبج و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۷۷-۱۸۹).

### ۳. خروجی‌ها

در مدل ارائه شده، خروجی در دو گروه فردی و جمعی طبقه‌بندی گردیده است. منظور از خروجی‌های فردی این است که امر به معروف و نهی از منکر، چه خدماتی را به تک‌تک افراد جامعه ارائه می‌نماید. در مقابل، منظور از خروجی‌های جمعی این است که خدمات امر به معروف و نهی از منکر به جامعه انسانی چیست.

۳-۱- نخستین بعد خروجی‌های مدل امر به معروف و نهی از منکر، خروجی‌های سطح فردی است. به عبارتی؛ اجرا و اهتمام صحیح امر به معروف و نهی از منکر در جامعه نه تنها از بُعد اجتماعی بلکه از بعد فردی نیز خروجی‌های مهم و قابل توجهی دارد. پیامبر گرامی اسلام ﷺ در این باره فرموده است: «[یا] امر به معروف و نهی از منکر کنید، و یا [این نتیجه پیش می‌آید که] خداوند، بدترین شما را بر بهترین شما مسلط می‌کند و خوب‌ترین شما دعا می‌کنند، ولی مستجاب نمی‌شود» (بایگه اطلاع‌رسانی حوزه، ۱۳۸۱). در منابع دیگری نیز بر این تأکید شده که ترک امر به معروف و نهی از منکر، مانع استجاب دعا می‌شود (هلالی، ۱۴۱۶ق: ۶۴۲؛ کلینی، ۱۳۷۵: ۳۷۵؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۷۶: ۵۷؛ ابن‌بابویه، ۱۳۸۲: ۴۹۷؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۸۲: ۸۷؛ شریف‌الرضی، ۱۳۸۸: ۲۸۷؛ فتال نیشابوری، ۱۳۶۶: ۲۲۹؛ طبرسی، ۱۳۷۴: ۴۴؛ ابن‌طاووس، ۱۳۸۰: ۹۰). علاوه بر این دو مورد، خروجی‌های دیگر برای مدل بر اساس متون دینی، آیات و روایات یافت شده است که عبارتند از: فلاح و صلاح مسیر مردم (همایون، ۱۳۸۸: ۲۴)، افزایش دقت در انجام کارها، کاهش منفعت‌طلبی شخصی، رشد شخصیتی، تأثیرگذاری معنوی و اخلاقی، تقویت آگاهی مردم و زیر بار ظلم نرفتن (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵۹).

۳-۲- دومین بُعد مقوله خروجی، مواردی است که از حیثه فرد فراتر می‌رود و جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ این بُعد، خروجی‌های سطح جمعی نامیده شده است. امام حسین ۷ می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر فریضه‌ای است که اگر برپا گردد، همه فرایض و قوانین اسلام - اعم از سهل و مشکل و کوچک و بزرگ - اجرا می‌شود» (همان: ۱۵۴)؛ به عبارتی، مقدمه‌ای بر اقامه سایر واجبات است. نزول برکات آسمان و زمین، ایجاد فضای طاعت و عبودیت در جامعه (همایون، ۱۳۸۸: ۲۴)، محکم شدن بنیان خانواده، تعطیلی مراکز فساد، افزایش شایسته‌سالاری، افزایش تعاون و تعامل اجتماعی و برنامه‌ریزی صحیح برای انجام امور فرهنگی (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵۹) از دیگر خروجی‌های جمعی است که از متون دینی استخراج شده است.

#### ۴. پیامدها

پیامدهای امر به معروف و نهی از منکر در پنج بُعد: اقتصادی، سیاسی، اجتماعی،

فرهنگی و مذهبی مطرح شده است. امام باقر ۷ می‌فرماید: «به درستی که امر به معروف و نهی از منکر، راه پیامبران و شیوه صالحان است. وظیفه واجبی که به وسیله آن، سایر واجبات برپا می‌شوند، راه‌ها امنیت پیدا می‌کنند و درآمدها حلال می‌شوند و مظالم بازگردانده می‌شوند و زمین آباد می‌شود و از دشمنان انتقام گرفته می‌شود و کارها رو به راه می‌گردد» (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴۹). در این حدیث، پیامدهای گسترده امر به معروف و نهی از منکر در پنج بُعد مطرح شده در پژوهش حاضر قابل تعیین است. در ادامه، مجموعه شاخص‌هایی یافت شده برای هر یک از ابعاد مذکور، ارائه می‌شود:

۴-۱- مؤلفه‌های بُعد پیامدهای اقتصادی: کسب درآمد حلال (مردانی نوکنده و کابلی، ۱۳۸۸: ۳۷؛ قدس، ۱۳۷۹: ۱۳؛ حیدری نراقی، ۱۳۹۰: ۱۴۴)، آبادی زمین (مسعودی، ۱۳۸۰: ۱۷۱-۱۹۶؛ اکبری، ۱۳۸۷: ۱۶۳-۱۷۰)، برچیده شدن بساط مفساد اقتصادی (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۲)، رونق اقتصادی (شاهرخی، ۱۳۸۱: ۱۹۲)، اصلاح امور اقتصادی و مشروعیت مشاغل (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵۹) و تقسیم عادلانه ثروت (غدیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۴).

۴-۲- روایات بسیاری بر اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از بعد پیامدهای سیاسی تأکید داشته‌اند. برای مثال امیرالمؤمنین ۷ می‌فرماید: «آن کس که به نیکی‌ها فرمان دهد، پشت مؤمنان را محکم کرده است و کسی که از زشتی‌ها نهی کند، بینی کافران (منافقان) را به خاک مالیده است» (نهج البلاغه، حکمت ۳۱). همچنین در حدیثی از پیامبر اکرم ۹ - که پیش از این بدان اشاره شد - ترک این واجب الهی منجر به تسلط بدترین افراد بر جامعه می‌شود. سه مؤلفه‌ای که برای این بعد شناسایی شده، شامل: ایستادگی و نصرت در برابر دشمنان (حیدری نراقی، ۱۳۹۰: ۱۴۶؛ برازش، ۱۳۶۲: ۳۹؛ رضوانی، ۱۳۸۶: ۳۷-۴۱؛ کلینی، ۱۳۸۸: ۱۰۵)، رسیدن به عزت و استقلال و انسجام ملی (حسینی شاهرودی، ۱۳۸۳: ۲۲) و مشارکت سیاسی مردم (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۱) است.

۴-۳- پیامدهای اجتماعی بُعد دیگری است که برای این مقوله تعیین شده است. در تحف العقول ذیل آیه ۷۱ سوره توبه<sup>۱</sup> آمده است: خداوند، نخست امر به معروف و نهی از

۱. مردان و زنان مؤمن دوست (و یاور) یکدیگرند؛ به نیکی امر و از بدی جلوگیری می‌کنند، نماز می‌گزارند، زکات می‌دهند و اطاعت خدا و رسول می‌نمایند.



منکر را به عنوان یک واجب ذکر کرده، چه او آگاه است که اگر این وظیفه انجام گیرد و اجرا شود، وظائف دیگر همه چه سخت و چه آسان روبه راه گردد؛ زیرا امر به معروف (کافران را) به اسلام دعوت کند، حقوق ستم دیدگان را بازستاند، با ستمگر به مخالفت برخیزد، غنیمت‌ها (و بیت‌المال) را (عادلان به اهلش) قسمت کند، زکات را از آن‌جا که باید بگیرد و بدان‌جا که باید، صرف کند. چنان‌چه از این سخن بر می‌آید علاوه بر پیامدهای سیاسی و اقتصادی امر به معروف، از حیث اجتماعی نیز می‌تواند عواید بسیاری برای مردم داشته باشد که در این تحقیق این پیامدها در سه مؤلفه امنیت راه‌ها (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۲)، برپایی قسط و عدل (شاهرخی، ۱۳۸۱: ۱۹۰؛ حسینی شاهرودی، ۱۳۸۳: ۲۲؛ مسعودی، ۱۳۸۰: ۱۷۱-۱۹۶؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۸۲: ۳۷۳؛ همو، ۱۳۷۶: ۲۳۸) و کم‌شدن فاصله طبقاتی افراد جامعه (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۲) دسته‌بندی شده‌اند.

۴-۴- از دیگر پیامدهای اجرای امر به معروف و نهی از منکر، پیامدهای فرهنگی است که بر اساس متون دینی منجر به ثبات عقاید حقه (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۱۹۹) و همچنین آگاهی سایر ملت‌ها از این عقاید (معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ۴، ۱۳۷۸: ۵-۱۷) می‌گردد.

۴-۵- امر به معروف، پیامدهای مذهبی نیز به دنبال دارد مانند: قوام شریعت (منصوری، ۱۳۸۰: ۳۷؛ معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ۴، ۱۳۷۸: ۵-۱۷؛ برازش، ۱۳۶۲: ۳۹)، اعتلای خلوص انسان (غدیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۳) و تحصیل خلافت الهی (اکبری، ۱۳۸۷: ۱۶۳-۱۷۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
رتال جامع علوم انسانی

## ۵. تأثیرات

آخرین مقوله در مدل امر به معروف و نهی از منکر، تأثیرات بلندمدت و کوتاه‌مدتی دنیوی و اخروی است که بر افراد و جوامع دارد:

۵-۱- در بُعد دنیوی، دو مؤلفه؛ ارتقاء کیفیت زندگی دنیوی مردم و عزت اسلام و مسلمین در دنیا مطرح است. همان‌طور که اشاره شد، چنان‌چه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه به نحوی صحیح اجرا گردد، زمینه‌ساز برپایی عدل و حدود الهی می‌شود. این امر، منجر به رفع تبعیض‌ها، طبقات ظالمانه و فقر و همچنین بهبود کیفیت زندگی آحاد

مردم جامعه (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۲) می‌گردد. علاوه بر این، چنین جامعه‌ای که توانسته به جلوگیری از قدرت‌مند شدن اشرار، برپایی عدالت، رفع معضلات اجتماعی و مانند آن نایل آید، به عزت و اقتدار در بین دیگر جوامع (همان) دست می‌یابد.

۵-۲. در بُعد اخروی نیز متون دینی بر آثار نجات‌بخش این فریضه بسیار تأکید داشته‌اند. رهایی از جهنم و بهره‌مندی از جایگاه‌های عالی بهشتی (منصوری، ۱۳۸۰: ۳۷؛ مسعودی، ۱۳۸۰: ۱۷۱-۱۹۶؛ حیدری نراقی، ۱۳۹۰: ۱۵۲؛ اکبری، ۱۳۸۷: ۱۶۳-۱۷۰؛ طبرسی، ۱۳۷۴: ۴۲؛ شاه‌رخ، ۱۳۸۱: ۱۹۱) تأثیر دیگر تحقق این فریضه است.

### نتیجه‌گیری

به نقل از علامه فضل‌الله، امر به معروف و نهی از منکر، روش واقعی برای تغییر و اصلاح اجتماعی و برخورد با حالات انحرافی است که بر جامعه دینی و دولت اسلامی عارض می‌شود (طباطبایی فر، ۱۳۹۰: ۸۰). علاوه بر این، تحقق صحیح این فریضه، اجرای دیگر واجبات و فلاح و سعادت دنیوی و اخروی را نیز به دنبال دارد. اهمیت و گستردگی این واجب الهی، محققان را بر آن داشت تا با رویکرد مدیریت مبتنی بر زنجیره نتایج به بررسی موضوع مذکور بپردازند.

تلاش صورت گرفته در این مقاله در راستای نگرستن به فریضه امر به معروف و نهی از منکر با بهره‌گیری از روش علمی تحلیل محتوای کیفی بوده است. با این امید که از این رهگذر بتوان برای اجرای صحیح و بازیافتن نقش و اهمیت ویژه آن در سلامت جامعه استفاده نمود. بنابراین، در جمع‌بندی، نتایج زیر ارائه می‌شود:

- به کمک مدل ارائه‌شده در این مقاله، ترتیب و تقدم زمانی فعالیت‌های مرتبط با فریضه امر به معروف و نهی از منکر مشخص گردیده و می‌توان برنامه‌ریزی جامعی برای اجرای صحیح آن انجام داد.
- با کمک مدل زنجیره‌ی نتایج ارائه‌شده در این مقاله می‌توان درک کامل‌تری از فریضه امر به معروف و نهی از منکر کسب نمود و زوایا و ابعاد متعدد آن را مورد بررسی قرار داد.

- استفاده از مدل زنجیره‌ی نتایج کمک می‌نماید تا متولیان امر، نقاط ضعف و قوت خود را به خوبی شناخته و با برنامه‌ریزی دقیق نقاط ضعف را برطرف کرده و نقاط قوت را تقویت نمایند.
- به کمک زنجیره‌ی نتایج می‌توان فرصت‌ها و تهدیدها را بهتر شناخت و با سرمایه‌گذاری‌های مادی و معنوی لازم، تهدیدها را تبدیل به فرصت نمود.
- چنانچه انتظار می‌رود که این فریضه الهی ما را به مدینه فاضله رهنمون کند و در بخش خروجی، پیامد و تأثیرات عملکرد مطلوبی داشته باشد، لازم است ورودی و فرآیند این رویکرد را تقویت نمود. از جمله راه کارهای تقویت بخش ورودی و فرآیند عبارتند از:

- مطالعه عمیق موضوع برای توانمندسازی آمران و ناهیان این فریضه الهی؛
- شناخت اصولی انگیزه‌های انجام منکر و ارائه راه کارهایی جهت رفع آن؛
- فرهنگ‌سازی در سطح جامعه برای اجرای این فریضه الهی و رواج آن؛
- طراحی مکانیزم‌های دقیق تربیتی برای بهره‌گیری از آنها در اجرای امر به معروف و نهی از منکر به گونه‌ای اثربخش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

### کتابنامه

- \* قرآن کریم
- \* نهج البلاغه
۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۲)، الخصال، مترجم: یعقوب جعفری، قم: نسیم کوثر.
  ۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۷۶)، ره‌آورد خرد، ترجمه: پرویز اتابکی، تهران: نشر و پژوهش فرزانه روز.
  ۳. \_\_\_\_\_ (۱۳۸۲). تحف العقول، ترجمه: احمد جنتی، تهران: مؤسسه امیرکبیر.
  ۴. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۸۰)، ادب حضور، ترجمه: محمد روحی، قم: انتشارات انصاری.
  ۵. ابوی مهریزی، حسین (۱۳۸۶)، «نقش امر به معروف و نهی از منکر در سلامت»، رفسنجان: مجله دانشگاه علوم پزشکی، دوره ششم، ش ۴.
  ۶. اکبری، محمدرضا (۱۳۸۷). حافظان حریم (امر به معروف در عصر ما)، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران.
  ۷. اکبری، محمدرضا (۱۳۸۷)، معجزه تذکر زبانی، انتشارات پیام آزادی.
  ۸. اکبری دستک، فیض‌الله (۱۳۹۴)، «شیوه‌های علمی و اثربخش پلیس در اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر»، مجله بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۲، ش ۳۳.
  ۹. ایمان، محمدتقی و محمدرضا نوشادی (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کیفی»، مجله پژوهش، دوره ۳، ش ۲.
  ۱۰. باهنر، ناصر و محمدرضا روحانی (۱۳۹۳)، «رویکرد رسانه‌ای به تحلیل امر به معروف و نهی از منکر»، مجله مطالعات فرهنگ - ارتباطات، دوره ۱۵، ش ۲۵.
  ۱۱. برازش، علیرضا (۱۳۶۲)، مجموعه موضوعی نهج البلاغه و غررالحکم، ج ۲، تهران: میقات.
  ۱۲. بسیج، احمدرضا و دیگران (۱۳۸۷)، نظارت نخبگان (تبیین امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه)، چاپ اول، تهران: نشر سوره المنتهی.

۱۳. بیات، اسدالله (۱۳۷۱)، «مراتب امر به معروف و نهی از منکر و شیوه‌های گوناگون آن»، ماهنامه پاسدار اسلام، ش ۱۳۴.
۱۴. پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه (۱۳۸۱)، «موانع پذیرش دعا»، مجله مبلغان، ش ۳۵.
۱۵. \_\_\_\_\_ (۱۳۸۹)، آداب و شیوه‌ها در امر به معروف و نهی از منکر، برگرفته از سایت: <https://hawzah.net>
۱۶. جمشیدی، مسلم؛ جمشیدی غلام، صادق محمد و هدایت سیاح البرزی (۱۳۸۸)، «تحلیلی نو و عملی از امر به معروف و نهی از منکر در انتظام اجتماعی»، انتظام اجتماعی، س ۱، ش ۴.
۱۷. جوان‌آراسته، حسین (۱۳۹۴)، «بازخوانی امر به معروف و نهی از منکر به مثابه قدرت نرم در فرهنگ اسلامی»، مجله مطالعات قدرت نرم، دوره ۵، ش ۱۲.
۱۸. حسینی اجداد، سیداسماعیل و سیده اکرم رخشنده‌نیا (۱۳۹۱)، «امر به معروف و نهی از منکر از منظر دین و شرایط اقامه آن»، مجله پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، س ۳، ش ۲.
۱۹. حسینی شاهرودی، سیدمحمد (۱۳۸۳)، «امر به معروف و نهی از منکر در نهضت امام حسین ۷»، نشریه حصون، ش ۲.
۲۰. حیدری نراقی، علی محمد (۱۳۹۰)، امر به معروف و نهی از منکر، چاپ هفتم، قم: انتشارات مهدی نراقی.
۲۱. خداکریمی زنجانی، ابوعلی (۱۳۹۲)، نگاهی به دو اصل استوار: یا امر به معروف و نهی از منکر، چاپ دوم، قم: دارالنشر اسلام.
۲۲. دوست محمدی، هادی (۱۳۵۸)، «نظارت بر مردم چه شرایطی دارد؟ امر به معروف و نهی از منکر»، مجله: درس‌هایی از مکتب اسلام، س ۱۹، ش ۱۲.
۲۳. رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۶)، مدینه فاضله در پرتو امر به معروف و نهی از منکر، چاپ اول، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران.
۲۴. زارعی‌متین، حسن و دیگران (۱۳۹۱)، «تبیین مسائل صنعت گردشگری جمهوری اسلامی ایران»، دوفصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، دوره ۶، ش ۱.
۲۵. شاهرخی، سیدعلاءالدین (۱۳۸۱)، «امام‌المتقین و تاریخ تشیع: امر به معروف و نهی از منکر در سیره امام علی ۷»، مجله تحقیقات اسلامی، س ۱۴، ش ۱ و ۲.

۲۶. شریف‌الرضی، محمد بن حسین (۱۳۸۸)، نهج البلاغه، ترجمه: حسین انصاریان، چاپ اول، قم: دارالعرفان.
۲۷. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴)، المیزان، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: انتشارات اسلامی.
۲۸. طبرسی، علی بن حسین (۱۳۷۴)، مشکاة الانوار، ترجمه: عزیزالله عطاردی قوچانی، چاپ اول، تهران: عطارد.
۲۹. غدیری، جهان‌بخش؛ خسروی‌نژاد، کبری و نادر آزادبخت (۱۳۸۷)، «امر به معروف و نهی از منکر: از تئوری تا عمل»، تهران: مجله مطالعات میان فرهنگی، س ۳، ش ۸.
۳۰. فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۶۶)، روضة الواعظین، ترجمه: محمود مهدوی دامغانی، چاپ اول، تهران: نشر نی.
۳۱. فقیهی، علی نقی و حسن نجفی (۱۳۹۲)، «بررسی شیوه‌های کاربردی‌سازی امر به معروف و نهی از منکر در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان»، پژوهش‌نامه تربیت تبلیغی، دوره ۱، ش ۱.
۳۲. قدس، طیب (۱۳۷۹)، «شیوه‌های مؤثر امر به معروف و نهی از منکر (۲)»، مجله اصلاح و تربیت، ش ۶۴.
۳۳. قرائتی، محسن (۱۳۸۹)، ده درس پیرامون امر به معروف و نهی از منکر، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۳۴. قمی، قاضی سعید (۱۳۸۷)، اسرار العبادات و حقیقت الصلاة، ترجمه: علی زمانی قمشه‌ای، قم: آیت اشراق.
۳۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵)، اصول کافی، ترجمه: محمد باقر کمره‌ای، قم: اسوه.
۳۶. \_\_\_\_\_ (۱۳۸۸)، تحفه الاولیاء، ترجمه: محمد علی اردکانی، قم: دارالحدیث.
۳۷. محسنی دهکلانی، محمد؛ ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و صالح منتظری (۱۳۹۴)، «عدم اشتراط ایمنی از ضرر در امر به معروف و نهی از منکر»، مجله فقه و اصول، دوره ۴۹، ش ۱.
۳۸. مردانی نوکنده، محمد حسین و قاسم‌علی کابلی (۱۳۸۸)، «راه کارهای امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه‌ها»، مجله مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ش ۴۳.

۳۹. مسعودی، محمداسحاق (۱۳۸۰)، پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر (از دیدگاه قرآن و روایات)، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل.
۴۰. مسعودی، محمداسحاق (۱۳۸۷)، آموزش ملی امر به معروف و نهی از منکر، تهران: پیام آزادی.
۴۱. مشکینی، علی (۱۳۵۹)، امر به معروف و نهی از منکر، پژوهان اسلامی.
۴۲. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۶)، آذرخش کربلا، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ۴.
۴۳. \_\_\_\_\_ (۱۳۹۰)، بزرگ‌ترین فریضه، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ۴.
۴۴. معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ۴ (۱۳۷۸)، امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی ۴، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ۴.
۴۵. منصوری، بهمن (۱۳۸۰)، امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام علی ۷، مجله دانش انتظامی، ش ۱۰.
۴۶. نراقی، مهدی (۱۳۸۸)، جامع السعادات، ترجمه: کریم فیضی، انتشارات قائم آل محمد (عج).
۴۷. همایون، محمدهادی و محمود مطهری نیا (۱۳۸۸)، «جمهوری اسلامی ایران و حکومت جهانی امام عصر (عج)»، مجله مطالعات انقلاب اسلامی، س ۶، ش ۱۸.
۴۸. یوسف زاده، حسن (۱۳۹۲)، «امر به معروف و نهی از منکر اصول جایگزین برای نظریه‌های جایگزین رسانه»، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، دوره ۴، ش ۳.
49. Adaptation Fund Board (2009), *Results Based Management Framework. Adaptation Fund Board Eighth Meeting* (p. 9). Bonn: Adaptation Fund Board.
50. Emery, C. R; Trung, H; N., & Wu, S. (2015), "Neighborhood informal social control and child maltreatment: A comparison of protective and punitive approaches", *Child abuse & neglect*, 41, 158-169.
51. Friedkin, N. E. (2015), "The problem of social control and coordination of complex systems in sociology: A look at the community cleavage problem", *IEEE Control Systems*, 35(3), 40-51.
52. Hulme, D. (2007), *The making of the millennium development goals: human development meets results-based management in an imperfect world.*

53. OECD. (2002), *Glossary of Key Terms in Evaluation and Results Based Management*. Paris: OECD.
54. Sarangi, S & Slembrouck, S. (2014), *Language, bureaucracy and social control*. Routledge.
55. United Nations Development Group (2011), *Results-Based Management Handbook*.
56. Vähämäki, J; Schmidt, M & Molander, J. (2011), *Results Based Management in Development Cooperation*. Riksbankens Jubileumsfond, Stockholm. Google Scholar.
57. Zwart, R. (2017), *Strengthening the results chain: Synthesis of case studies of results-based management by providers* (No. 7). OECD Publishing.

